

Prof. zw. dr hab. Waldemar Rozyński
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
ul. W. Bojarskiego 1
87-100 Toruń
wr@umk.pl

Toruń, dnia 4 IX 2017 roku

Recenzja rozprawy doktorskiej

ks. mgra Kamila Kęsika: Dzieje Kościoła katolickiego w powiecie wieluńskim w czasie I wojny światowej, Opole 2017, ss. 666

Badania nad dziejami Kościoła katolickiego na ziemiach polskich w XX wieku posiadają swoją ogromną historiografię. To, co niejednokrotnie oczekuje na opracowanie to przede wszystkim historia Kościoła na poziomie lokalnym, na konkretnym obszarze. Zejście z badaniami na poziom regionów, diecezji, powiatów, dekanatów, parafii czy nawet konkretnych miejscowości to jeden z podstawowych postulatów badawczych, który można sformułować w dzisiejszych badaniach nad historią Kościoła katolickiego na ziemiach polskich w jej historycznych granicach. Nie mamy wątpliwości, że taka właśnie perspektywa badawcza pomoże w poznaniu oraz zrozumieniu wielu aspektów funkcjonowania Kościoła w wybranych okresach historycznych. W związku z tym z dużym zadowoleniem należy przyjąć podjęcie się trudu opracowania przez ks. mgra Kamila Kęsika historii Kościoła katolickiego w powiecie wieluńskim w czasie I wojny światowej.

Recenzowana praca uzupełnia stosunkowo bogatą już historiografię badań nad dziejami ziemi wieluńskiej. Jak do tej pory brakowało, bowiem wyczerpujących badań nad dziejami Kościoła na wskazanym terenie, w tym między innymi na początku XX wieku. Autor rozprawy sam we *Wstępie* odnotował, że: *czas I wojny światowej, która przecież również dotyczyła Kościoła na ziemi wieluńskiej, wydaje się być niezagospodarowaną przestrzenią, wymagającą pogłębionego studium* (s. 82-83).

Wypada rzeczywiście podkreślić, że do rzadkości należą prace, które przedstawiają dzieje Kościoła na ziemiach polskich w okresie I wojny światowej. Wynika to prawdopodobnie nie tylko z braku zainteresowania tym tematem, ale związane jest także ze specyfiką badawczą, a dotyczącą najnowszych dziejów Kościoła. Mamy tu na myśli chociażby rozproszony materiał źródłowy, stan jego zachowania, opracowania, a czasami także dostęp

do materiałów archiwalnych, szczególnie tych przechowywanych w zasobach kościelnych, na przykład na poziomie konkretnych parafii.

Praca doktorska ks. mgra K. Kęśika składa się z sześciu rozdziałów, wstępu i zakończenia, wykazu skrótów, zestawienia cytowanych źródeł i opracowań, wykazu tabel oraz streszczenia. Układ pracy jest problemowy, dominuje on także w wewnętrznej strukturze podrozdziałów, przy omawianiu szczegółowych zagadnień spotykamy, i słusznie, głównie narrację chronologiczną.

Struktura rozprawy jest przejrzysta i czytelna. Doktorant dokonał bardzo szczegółowego podziału pracy na rozdziały, punkty i podpunkty, co znalazło swoje odzwierciedlenie w spisie treści. Przyjęta struktura pracy pomaga w jej lekturze. Po przeczytaniu rozprawy nasuwają się pewne uwagi, co do jej konstrukcji, a przede wszystkim brzmienia niektórych tytułów.

Należy się zastanowić, czy w rozdziałach III i IV trzeba schodzić w spisie treści aż do poziomu poszczególnych parafii. Być może wystarczy tylko odnotować dekanaty. Zauważmy również, że odnotowanie w spisie treści rozdziału IV kilkudziesięciu parafii, spowodowało zachwianie, naszym zdaniem, porównywalnej w poszczególnych rozdziałach struktury (pod względem wielkości).

Poza tym w rozdziale I brakuje punktu poświęconego charakterystyce obecności na omawianym terenie, a dokładnie w Wieluniu, zakonów. Skromny akapit poświęcony tejże problematyce znajdujemy dopiero w rozdziale IV, w punkcie poświęconym siostrom bernardynkom (s. 376-377). Mając jednak na uwadze przyjęty w pracy układ, informacje te powinny się znaleźć w rozdziale I.

Przejdźmy teraz do kilku uwag dotyczących tytułów poszczególnych części rozprawy. Czy trafnie został zdefiniowany tytuł rozdziału IV: *Działalność duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego*, skoro w jego strukturze brakuje bezpośrednich odniesień do duchowieństwa zakonnego. Jednocześnie w rozdziale tym spotykamy interesujący, ale czy pasujący punkt poświęcony klasztorowi sióstr bernardynek. W tym samym rozdziale tytuł punktu 2.2. powinien zapewne brzmieć: *Życie duchowe w konwencie bernardynek*, a nie *Życie duchowe w konwencie bernardyńskim*. Chodzi tu przecież o konwent żeński. Poza tym, aby nie powielać słów z tytułu tego punktu w podpunkcie 2.2.3. (*Życie duchowe i liturgiczne*) może warto użyć innych słów, na przykład: *Życie modlitewne i liturgiczne*. W rozdziale V, w tytule podpunktu 1.1.2.3., może lepiej użyć słów: *Posługa chorym*, a nie *Zaopatrywanie chorych*.

Ostatnia uwaga odnośnie struktury pracy dotyczy stosowania w tytułach rozdziałów oraz punktów i podpunktów w różnych odmianach słowa „cywilny”. Mamy wątpliwość, czy

zawsze jest ono odpowiednie. Rozumiemy jednocześnie zamysł autora dotyczący rozróżnienia podejmowanych kwestii. Jednak czy nie warto chociażby zmienić tytuł rozdziału II z: *Sytuacja katolików dekanatu wieluńskiego w świetle źródeł kościelnych i cywilnych w okresie I wojny światowej* na: *Sytuacja katolików dekanatu wieluńskiego w świetle źródeł kościelnych i państwowych w okresie I wojny światowej*. W tym samym rozdziale warto rozważyć, czy aby w tytule punktu 4 nie usunąć słowa „cywilnych” (tytuł brzmi: *Duchowieństwo w strukturach cywilnych władz lokalnych*), pozostawiając słowa: *Duchowieństwo w strukturach władz lokalnych*.

Podsumowując zagadnienie konstrukcji pracy można jeszcze podnieść kwestię braku w niej map oraz być może także w niektórych miejscach wykresów lub dodatkowych tabel porównawczych, które moim zdaniem, uczyniłyby rozprawę jeszcze bardziej czytelną.

W dalszej części recenzji przechodzimy do charakterystyki poszczególnych fragmentów rozprawy doktorskiej. Pracę otwiera część zatytułowana: *Zestawienie cytowanych źródeł i opracowań*. Autor dokonał w niej przedstawienia źródeł archiwalnych, źródeł drukowanych, opracowań oraz adresów stron internetowych, z których czerpał informacje. Analiza zestawienia ukazuje przede wszystkim rozległość dokonanej przez doktoranta kwerendy źródłowej. Spotykamy tu, bowiem zbiory przechowywane w różnorodnych archiwach kościelnych oraz państwowych. Na podkreślenie zasługuje rozległa kwerenda dokonana w archiwach parafialnych. Doktorant dokonał także szczegółowej kwerendy w źródłach publikowanych. Po ich analizie nasuwa się jedna drobna uwaga. Należy się zastanowić, czy warto odnotowywać w tym zestawieniu, a jednocześnie odwoływać się w pracy, do dokumentów zawartych w kodeksach dyplomatycznych, czy do średniowiecznych źródeł kronikarskich.

We *Wstępie* autor dokonał szczegółowej charakterystyki istniejącego stanu badań, analizy podstawy źródłowej oraz omówił problematykę podjętą w rozprawie. Jedyna nasza waga dotyczy szczegółowości wykorzystanej w rozprawie bazy źródłowej. Wydaje się, że zbyt późnym, na co już zwrócono uwagę, było bezpośrednio odwołanie się do średniowiecznych kronik oraz dokumentów publikowanych w kodeksach dyplomatycznych. Nie mamy wątpliwości, że przywoływane z nich informacje zostały już odnotowane w istniejącej historiografii.

W rozdziale I zatytułowanym *Z przeszłości ziemi wieluńskiej* autor omawiając środowisko geograficzne, rozwój administracyjny Kościoła oraz przybliżając ważniejsze wydarzenia, które miały miejsce na ziemi wieluńskiej dokonał wprowadzenia w główny temat pracy. Wydaje się, że brakuje w nim jednak syntetycznego omówienia życia zakonnego

obecnego od kilku wieków na omawianym obszarze. Autor uczynił to bardzo zwięźle dopiero w rozdziale IV, w którym omawia funkcjonowanie we Wieluniu zakonu bernardynek.

Rozdział II został zatytułowany: *Sytuacja katolików dekanatu wieluńskiego w świetle źródeł kościelnych i cywilnych w okresie I wojny światowej*. W rozdziale tym autor dokonał charakterystyki życia codziennego, w którym przyszło żyć katolikom w czasie wojny. Ukazał to w świetle wybranych aspektów, np.: warunków pogodowych, kondycji materialnej, czy aspektów prawnych. To bardzo interesująca część pracy, gdyż ukazuje codzienność życia wiernych, a życie codzienne mówi nam zawsze wiele o społeczności, której dotyczy. Po lekturze tego testu nasuwa się jedna wątpliwość. Wydaje się, że tytuł tego rozdziału nie jest wystarczająco precyzyjny i nie do końca oddaje jego treść. Przy tak ogólnym sformułowaniu zawiera on w sobie wszystkie aspekty poruszane w całej pracy. Może, więc warto byłoby ten tytuł doprecyzować.

Rozdział III autor poświęcił charakterystyce: *Położenia Kościoła katolickiego w dobie działań wojennych*. Po ogólnej charakterystyce sytuacji w diecezji kujawsko-kaliskiej doktorant skupił się w nim na następujących aspektach: organizacja dekanalna, budownictwo sakralne oraz zniszczenia wojenne w poszczególnych parafiach. Jest to szczególnie wartościowa część pracy. Dyskusyjne jest tylko, naszym zdaniem, odwoływanie się w pierwszym podpunkcie do tak szerokiego zagadnienia jak *Stanowisko Stolicy Apostolskiej wobec europejskich mocarstw*.

W rozdziale IV zatytułowanym *Działalność duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego*, autor dokonał charakterystyki obecności oraz roli, jaką odegrało duchowieństwo w okresie I wojny światowej w powiecie wieluńskim. Jest to ważna część pracy, gdyż oczywistym jest, że kapłani odegrali fundamentalną rolę w historii Kościoła na omawianym terenie.

Po lekturze tego rozdziału nasuwa się jednak ważne pytanie, mianowicie, czy trafnie został zdefiniowany jego tytuł. Jak już zauważono w treści rozdziału brakuje, bowiem odniesień do duchowieństwa zakonnego, jest natomiast punkt dotyczący sióstr bernardynek. Poza tym widzimy również wyraźnie, że nie jest adekwatny do treści tytuł punktu 1 tegoż rozdziału, który brzmi: *Stolica Apostolska wobec duchowieństwa w czasie wojny wszechświatowej*. Tak może brzmieć tylko tytuł pierwszego podpunktu. W punkcie 1 bowiem autor odwołał się, i to słusznie, przede wszystkim do sytuacji, która miała miejsce w diecezji kujawsko-kaliskiej.

Punkt 4 tego rozdziału autor poświęcił obsadzie personalnej poszczególnych parafii. Jest to bardzo obszerna część rozdziału, licząca blisko 100 stron. Trudno w niej jednak znaleźć jakiś postawiony problem badawczy, gdyż składa się ona zasadniczo tylko z biogramów

proboszczów i administratorów. Jest ona raczej fragmentem ewentualnych badań prozopograficznych, które same w sobie mogłyby stanowić osobny problem badawczy. Autor rozprawy nie poszedł jednak w tym kierunku, ograniczył się do ustalonych w trakcie swoich badań podstawowych danych z życiorysów księży, i to dodajmy dotyczących nie tylko posługi pełnionej w parafiach na omawianym terenie.

Rozdział V rozprawy nosi tytuł: *Aktywność religijno-charytatywna w okresie wojennym*. Jest to bardzo wartościowy fragment rozprawy, gdyż doktorant omówił w nim kluczowe aspekty życia religijnego, t. j.: życie sakramentalne, praktyki pobożnościowe, formy pobożności charakterystyczne dla okresu wojny, funkcjonowanie stowarzyszeń i bractw religijnych oraz różne formy działalności charytatywnej. Dzięki dotarciu przez autora do bardzo szczegółowych źródeł udało się mu ukazać różne przejawy życia religijnego w tym specyficznym okresie dla powiatu wieluńskiego.

Ostatni VI rozdział ks. K. Kęsik zatytułował: *Szkolnictwo i wychowanie religijne*. To bardzo ciekawy rozdział opisujący rzeczywistość szkolną na omawianym terenie. Po jego lekturze nasuwa się jednak pewna wątpliwość. W rozdziale tym na pewno nie dominują wątki kościelne i religijne. Autor ukazał w nim przede wszystkim dzieje poszczególnych szkół, a tylko w niewielkim aspekcie zajął się bezpośrednio kwestią wychowania religijnego. Mamy tu, więc wyraźnie do czynienia z zachwianiem proporcji i odejściem o głównego tematu badawczego. Mamy jednocześnie świadomość, że obecność właśnie takich proporcji mogła wynikać z zachowanego materiału źródłowego. Jeżeli tak rzeczywiście było, to można się zastanawiać, czy tematu poświęconego szkolnictwu nie należało dołączyć do innego rozdziału.

Podsumowując lekturę rozprawy należy stwierdzić, że pod względem merytorycznym została ona napisana interesująco. Na uwagę zasługuje dobre opanowanie warsztatu naukowego, którego ilustracją mogą być chociażby poprawne zapisy w przypisach i w bibliografii. Praca została napisana dobrym językiem. Przy tak obszernej rozprawie nie sposób jednak nie wskazać na jej drobne mankamenty stylistyczno-językowe. Jak już zasugerowano wcześniej, może warto się zastanowić nad tym, czy nie zastąpić innym słowem używanego w różnych odmianach słowa „cywilne”. Drobna uwaga dotycząca tytułu tabeli nr 1 (*Podział dekanatów na ziemi wieluńskiej w drugiej poł. XVI w.*), może warto go zmienić na: *Podział dekanalny na ziemi wieluńskiej w drugiej poł. XVI w.*

Pomyłką jest zapewne zapis mówiący o księgach metrycznych (s. 505), a nie metrykalnych. Archaicznie wyglądają także zapisy z dużych liter nazw zakonów, np.: Siostry

Bernardynki (s. 377), SS. Bernardynki (s. 527), OO. Paulini (s. 535), Ojcowie Reformaci (s. 377), Ojcowie Pijarzy (s. 377), Siostry Szarytki (s. 382)- to nie są oficjalne nazwy zakonów.

Mankamentem pracy wydają się być także, przynajmniej w niektórych jej miejscach, brak dostatecznych podsumowań i wniosków. Autor rozprawy omawia wiele detalicznych kwestii, dokonał zebrania ogromnego materiału, czasami w pracy brakuje jednak porównań i syntetycznych uogólnień. Nie mamy jednocześnie wątpliwości, że zasygnalizowane tu kwestie są zawsze wyzwaniem dla badaczy zajmujących się wybranymi kwestiami z historii XX wieku.

Na koniec jeszcze jedna ogólna uwaga. Rozprawa jest stosunkowo obszerna. Jak już zauważono wcześniej można się zastanowić, czy czasami nie znajdują się w niej kwestie nazbyt ogólne oraz mało wnoszące pod względem merytorycznym do pracy, a w związku z tym wymagające skrócenia. Dotyczy to na przykład wspomnianej już części, w której autor dokonał prezentacji biogramów duchownych.

Podsumowując powyższe uwagi stwierdzam, że rozprawa doktorska ks. mgra Kamila Kęsika stanowi istotne osiągnięcie naukowe. Po koniecznych poprawkach należy pomyśleć o możliwości jej wydania. Będzie ona spełniała przynajmniej dwie zasadnicze funkcje: metodologiczną, gdyż będzie pomocna w badaniach nad dziejami Kościoła dla innych obszarów w okresie I wojny światowej oraz poznawczą, gdyż zawiera ważny fragment dziejów Kościoła katolickiego na ziemiach polskich, szczególnie w diecezji kujawsko-kaliskiej na początku XX wieku.

W konkluzji oświadczam, że rozprawa doktorska ks. mgra Kamila Kęsika spełnia warunki określone w art. 13 ustawy z 14 marca 2003 roku *O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 26 września 2016 roku*. Dlatego też wnoszę o dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. zw. dr hab. Waldemar Rozyński